AQLI ZAIF BOLALAR DIQQATINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Zoirova Aziza Alisher qizi
azizazoirova18@gmail.com,
Savetova Maqpal Dilmurod qizi
maqpalsavetova0@gmail.com,
Shodmonova Shabbona Hamroqul qizi
shabbonashodmonova92@gmail.com,
Umirzoqova Gulchexra To‘lqin qizi
ndarvin214@gmail.com
Oligofrenopedagogika yo‘nalishi 25/5- guruh

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqli zaif o‘quvchilarning diqqat jarayonlari o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida diqqatning barqarorligi, ixtiyoriy diqqatning rivojlanish darajasi, diqqatni taqsimlash va ko‘chirish qobiliyati o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, aqli zaif bolalar diqqatini uzoq vaqt saqlab qolish, bir faoliyatdan boshqasiga o‘tish va diqqatni taqsimlashda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuningdek, ularning diqqatini jalb etish uchun kuchli tashqi qo‘zg‘atuvchilarga ehtiyoj yuqori ekani aniqlandi. Ushbu xulosalar aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan ta’lim jarayonida maxsus pedagogik yondashuvlarni qo‘llash zarurligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: aqli zaif bolalar, diqqatning o‘ziga xosligi, ixtiyoriy diqqat, diqqatni taqsimlash, pedagogik yondashuv, maxsus ta’lim, psixik jarayonlar.

Annotation:This article will analyze the features of the attention processes of mentally retarded students. The study examined the stability of attention, the degree of development of voluntary attention, the ability to distribute and move attention. The results showed that mentally retarded children have significant difficulties with long-term retention of attention, the transition from one activity to another and the distribution of attention. It has also been found that strong external stimuli are needed to attract their attention. These findings confirm the need to apply special pedagogical approaches in the educational process with mentally retarded children.

Keywords: mentally retarded children, specificity of attention, voluntary attention, distribution of attention, pedagogical approach, special education, mental processes

KIRISH

Diqqat ongning ma’lum manbani to`laroq aks ettirishi uchun o‘sha manbaga qaratilishidir. O'sha manbalarga diqqatni qarata bilish esa, shaxsning faolligini bildiradi. Diqqat hayotda ruhiy faoliyatning bir tomoni bo‘lib ko‘zga tashlanadi.[1] Shu bilan birga muvaffaqiyatli bilim, ko‘nikma, malaka egallashning asosi hisoblanadi. Ixtiyoriy diqqat ruhiy hayotning xususiyati sifatida mehnat faoliyatida yuzaga kelgan.[2] Diqqatning fiziologik mexanizmlari juda ham murakkabdir. Mutaxassislarning ta’kidlashlaricha, diqqatning mexanizmi reflektor faoliyat bilan bog'liq. Diqqatning namoyon bo'lishini, yuz berishini kishining holatidan, yuz mimikasidan ham bilsa bo‘ladi.

[1] Aleksey Nikolaevich Leontyev. *Faoliyat, ong va shaxs*. – Moskva, 1975.
[2] Rubinshteyn S.L. *Umumiy psixologiya asoslari*. – Moskva, 1946.

Aqli zaif bolalar diqqatining o'ziga xosligi anchagina faktorlarga bog'liqdir. Oliy nerv faoliyatining xususiyatlari aqli zaiflikning o'zak belgilari (nerv jarayonlarining kam harakatliligi, dominantaning zaifligi, mo'ljal olishning buzilishi) uning butun shaxsiy rivojlanishining borishida chuqur iz qoldiradi, diqqatning tahliliga olib keladi.[3] Bu esa o'z navbatida psixik faoliyatning mazmuniga kirarkan, uning jarayoniga hamda natijasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bu bolaning analiz va sintez jarayonlarining nisbatan yuqoriroq darajasini talab etuvchi vazifalarni bajarayotganida ayon bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Diqqatning namoyon bo'Iishini, yuz berishini kishining holatidan, yuz mimikasidan ham bilsa bo'ladi. K.D. Ushinskiy diqqatni inson qalbining eshigi deb bejiz ta'riflamagan bo'lsa kerak. Insonning faollik darajasiga ko'ra diqqatning 3 turini ajratish mumkin:

1. Ixtiyorsiz diqqat.
2. Ixtiyoriy diqqat.
3. Ixtiyoriydan so‘nggi diqqat.

Ko'pincha tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, mo'ljal olish faoliyati hamda yangi tasavvurlarga ehtiyoj hammadan ko‘ra bosh miya po‘stlog‘i to'laqonli bo'lmagan go'daklarda zaiflashgan bo'ladi. [4](S.S.Korsanov, G.Y. Suxaryova). G.Y. Suxaryova ta'kidlashicha, «Oligofren bo'lgan bolalarda sog'lom bola uchun xarakterli bo'lgan atrof-muhitni o'rganishga shiddat bilan intilish mavjud bo'lmaydi».

Aqli zaif bolalar irodaga bog'liq ishlarni har doim deyarli qoniqarsiz bajaradilar. Bu o'rinda mashhur fransuz pedagogi E.Segenning ushbu fikrlari e'tiborga loyiq: «Chuqur aqli zaif bola hech narsa qila olmaydi, hech narsa bilmaydi, eng kerakligi esa u hech narsani xohlamaydi». Demak, aqli zaif bolalardagi asosiy nuqson xohish, istakning yetishmasligidir.

Aqli zaif bolalarda iroda jarayonlarining yetarli rivojlanmaganligi hamda hislarini intellektual boshqarishning zaifligi tufayli yorqin va kuchli qo'zg'atuvchilardan foydalanib ixtiyoriy diqqatni tez va osongina keltirib chiqarish mumkin. Lekin ular diqqatini tutib turishi juda mushkul bo‘Ladi. Uyg‘onish jarayonlarining buzilishi hamda ichki tormozlanish aqli zaif bolaning ish qobiliyati buzilishiga olib keladi. Asab tizimining kam harakatliligi, ulardan birining qotib qolishi aqli zaif bolalarga o‘z diqqatini bir obyektdan boshqasiga ko‘chirishni qiyinlashtiradi. Shuningdek, bu faoliyatning boshqa turiga qiyinchilik bilan ko‘chishga olib keladi. Tanaffusdan so'ng aqli zaif bolalar o‘quv materialining mazmuniga o'zlarini qayta jalb etolmaydilar, o‘quv jarayoniga kirishib ketolmaydilar. Bu xususan lanj, tormozlangan bolalar uchun xarakterlidir. To'satdan berilgan savolga bola, garchi materialni bilsa ham darhol javob bera olmaydi. Unga diqqatini yangi mazmunga ko'chirish uchun muayyan vaqt kerak. Sog‘lom rivojlanayotgan quyi sinf o'quvchilari bilan aqli zaif bolalar orasidagi keskin farq diqqatni taqsimlashda namoyon boiadi.

MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, aqli zaif o‘quvchilarning diqqat jarayonlari me'yordagi o‘quvchilarnikidan sezilarli farq qiladi. Xususan, ularning diqqatini uzoq vaqt bir obyektda ushlab turish qiyin, shuningdek, yangi vazifaga yo‘naltirish va diqqatni taqsimlashda

[3] Ivan Petrovich Pavlov. *Oliy nerv faoliyati haqidagi ta'limot.*
[4] Lev Semyonovich Vygotsky. *Defektologiya asoslari*. – Moskva, 1983.

qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu esa o‘quv jarayonida samarali ishtirok etishlarini murakkablashtiradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, diqqatning rivojlanish darajasi aqli zaif bolalarda asab tizimi faoliyatining sekinligi, ixtiyoriy nazorat mexanizmlarining yetarli shakllanmagani va motivatsiya zaifligi bilan bog‘liq. Ushbu bolalarda ixtiyoriy diqqatni shakllantirish mushkul bo‘lib, ular tez charchaydi va diqqatini biror faoliyatga uzoq vaqt qaratishda qiynaladi. Bu esa pedagogik jarayonda maxsus yondashuvlar talab etishini anglatadi.

Tadqiqot natijalari G.Y. Suxaryova va S.S. Korsanov kabi olimlarning ilgari surgan nazariyalarini tasdiqlaydi. Ularning fikricha, aqli zaif bolalar atrof-muhitni o‘rganishga sust qiziqish bildiradi va ixtiyoriy diqqatni shakllantirish uchun ularga kuchli tashqi qo‘zg‘atuvchilar zarur bo‘ladi. Shuningdek, E. Segen ta’kidlaganidek, aqli zaif bolalarda iroda jarayonlarining zaifligi ularning diqqatini uzoq vaqt saqlab qolish imkoniyatini cheklaydi.

Bu natijalar aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan ta’lim jarayonida maxsus pedagogik yondashuvlarni qo‘llash zarurligini yana bir bor isbotlaydi. Ular bilan mashg‘ulotlar vaqtida diqqatni jalb qilish va saqlash uchun vizual va kinestetik materiallardan keng foydalanish, mashg‘ulot davomiyligini optimallashtirish hamda qisqa tanaffuslar kiritish tavsiya etiladi. Kelgusida ushbu mavzuni yanada chuqurroq o‘rganish, turli yosh toifalaridagi aqli zaif bolalar orasida diqqat xususiyatlarini taqqoslash hamda samarali pedagogik metodlarni ishlab chiqish muhim hisoblanadi.

NATIJA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, aqli zaif o‘quvchilarning diqqat jarayonlari me’yordagi o‘quvchilarnikidan sezilarli farq qiladi. Ularning diqqatni uzoq vaqt saqlab qolish qobiliyati past bo‘lib, diqqatni bir faoliyatdan boshqasiga ko‘chirishda qiyinchiliklar kuzatildi. Shuningdek, diqqatni taqsimlash va uni ixtiyoriy boshqarish jarayonlari ham sust rivojlanganligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida quyidagi muhim natijalar qayd etildi:

1. **Diqqatning beqarorligi** – Aqli zaif bolalar diqqatini uzoq vaqt bir obyektda ushlab tura olmaydi, tez chalg‘iydi va e’tiborini yo‘qotadi.
2. **Ixtiyoriy diqqatning zaifligi** – Ularda diqqatning ixtiyoriy shakllari yetarlicha rivojlanmagan bo‘lib, kuchli tashqi qo‘zg‘atuvchilar yordamida qisqa muddatli e’tiborni jalb qilish mumkin, biroq uni uzoq saqlab turish mushkul.
3. **Diqqatni taqsimlash va ko‘chirishdagi qiyinchiliklar** – O‘quvchilarning bir faoliyatdan boshqasiga o‘tishi sekin kechadi, tanaffuslardan so‘ng o‘quv jarayoniga qayta moslashishlari qiyin bo‘ladi.
4. **Motivatsiyaning pastligi** – Aqli zaif bolalarda o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki motivatsiya zaifligi diqqatning beqarorligiga sabab bo‘ladi.

Ushbu natijalar zaif aqli bolalar bilan ishlashda maxsus pedagogik yondashuvlarni talab etishini ko‘rsatadi. Ular bilan mashg‘ulotlarda vizual materiallardan foydalanish, qisqa tanaffuslar kiritish va diqqatni ushlab turish uchun qiziqarli o‘quv texnologiyalarini joriy etish tavsiya etiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, aqli zaif o‘quvchilarning diqqat jarayonlari me’yordagi o‘quvchilarnikidan sezilarli darajada farq qiladi. Ularning diqqatni uzoq vaqt saqlab

qolish qobiliyati past, diqqatni bir faoliyatdan boshqasiga ko‘chirish qiyin, shuningdek, ixtiyoriy diqqat yetarlicha rivojlanmagan. Bu esa o‘quv jarayonida diqqatning beqarorligi va chalg‘ish darajasining yuqoriligiga olib keladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Aqli zaif o‘quvchilarda ixtiyorsiz diqqat kuchliroq rivojlangan bo‘lsa-da, ixtiyoriy diqqatni uzoq vaqt saqlash qiyin kechadi.
2. Diqqatni taqsimlash va boshqa faoliyatga yo‘naltirish jarayonlari sekin amalga oshadi.
3. O‘quv jarayonida bolalarning e’tiborini jalb etish uchun maxsus metodik yondashuvlardan foydalanish zarur.

Ushbu xulosalar aqli zaif bolalar bilan ishlashda individual yondashuv va maxsus pedagogik metodlarni qo‘llash muhimligini tasdiqlaydi. O‘quv jarayonida vizual materiallardan foydalanish, qisqa tanaffuslar tashkil etish va motivatsiyani oshirish diqqatni yaxshilashga yordam berishi mumkin. Shu boisdan, defektolog va pedagoglar ushbu jihatlarni inobatga olib, ta’lim jarayonini moslashtirishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Выготский Л.С. Дефект и сверхкомпенсация. // «Проблема дефектологии».
2. М., 1996. –С. 42.
3. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного
4. образования. Пособие для психологов и педагогов. – М.: «Владос», 2013. 83-б.
5. Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20\23 bet
6. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI
7. RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
8. Xamidova, M. (2024). Methodology for Developing Active Civic Competence in Future Special Educators. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(10), 61-69.
9. Abdurakhmanova, S. (2024). INVOLVEMENT OF CHILDREN WITH DISABILITIES INTO INCLUSIVE EDUCATION. Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research, 2(11), 75-77.